

NOVÝ ZÁKON VE SVĚTLE RÉTORICKÉ KRITIKY

George A. Kennedy, New Testament Interpretation Through Rhetorical Criticism. Studies in Religion. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1984. x + 171 stran.

V roce 1984 publikoval G.A. Kennedy, jedna z vůdčích osobností v oboru starověké rétoriky a profesor klasických studií na Universitě Severní Karolíny, svůj příspěvek k interpretaci Nového zákona formou rétorické kritiky. Práce záhy upoutala mimořádnou pozornost, což dokazuje počet recenzí v zahraničních teologických i na rétoriku zaměřených periodících. Tato publikace vznikla na podnět studentů biblické literatury, kteří u Kennedyho studovali rétoriku jako interpretační metodu (autor není teologem).

Nejdůležitější recenze: H. D. Betz: *Review of G. A. Kennedy – New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism* (JTS 37/1986, s. 166–167); R. M. Fowler: *Review of G. A. Kennedy...* (JBL 105/1986, s. 328–330); J. H. Patton: *Review of G. A. Kennedy...* (QJS 71/1985, s. 247–249); V. K. Robbins: *Review of G. A. Kennedy...* (Rhetorica 3/1985, s. 145–149); D. F. Watson: *Review of G. A. Kennedy...* (CBQ 47/1985, s. 553 až 554).

První z osmi kapitol knihy nese název „Rétorická kritika“. Je základním obeznámením s terminologií a pojmovým aparátem klasické rétoriky i s postupem soudobé rétorické kritiky. Nechybí zde příklady z NZ ani odkazy na díla klasiků či stěžejní literaturu oboru. Orientaci čtenáře napomáhá i řada hodnotících úsudků autora, stručné pojednání o „rétorické situaci“ a občasné exkurzy do historie. Rétorika je pro Kennedyho kva-

litou v proslovu (diskursu), pomocí níž řečník či pisatel zamýšlí dosáhnout své cíle (s. 3). Je to historický fenomén, který se v různých kulturách liší. V Novém zákoně se střetává židovská kultura s řeckou; život a náboženské tradice jsou židovské, jazyk je řecký (s. 8). Rétorika byla systematickou akademickou disciplínou, všeobecně vyučovanou v Římské říši, a ani oblasti Palestiny a Sýrie nebyly po této stránce „stojatými vodami“. To autor dokládá poukazem na jednoho z nejfamóznějších rétorů prvního století před Kristem, Theodora, rodáka z Gadary, který působil v Římě a stal se učitelem císaře Tiberia.

Důležitým krokem první kapitoly je rozdělení rétoriky na tři druhy (species), které formuloval již Aristoteles (soudní – judicial, poradní – deliberative, oslavná – epideictic). Podle něj autor v následujících kapitolách člení a zpracovává materiál NZ. Postupuje dle následujících šesti kroků: 1. Předběžné určení jednotky, která se bere v úvahu. 2. Definování rétorické situace jednotky, rétorická situace ovlivňuje rétorickou odpověď. 3. Zjištění druhu rétorické jednotky (soudní, poradní, oslavná). 4. Určení „stasis“ argumentu, určení problému daného případu, fakt – tvrzení, ostrost, kvalita, jurisdikce. 5. Detailní analýza myšlenky – invence, uspořádání a styl v jednotce s důrazem na to, jak se vztahují k rétorické situaci. 6. Hodnocení celkové působivosti rétoriky při setkání s naléhavým požadavkem rétorické situace (s. 33–38).

„Kázání na hoře“ slouží Kennedymu jako příklad rétoriky „poradní“ a jeho brilantní rétorický rozbor je obsahem druhé kapitoly. Svou analýzu začíná již ve čtvrté kapitole Matouše, neboť ta vykresluje rétorickou situaci a čtenář ji má mít neustále před očima. Kázání zahrnuje i prvky „oslavné“ (blahoslavenství), celek kázání pak působí jako výzva a patrná je ironie, která byla rétorickou konvencí řecko-římského světa. Matoušovo „Kázání na hoře“ hodnotí jako rétoricky lepší, než je verze Lukášova (*Luke 6 is not a very good speech*, s. 67). Lukášova přesvědčovací síla je podle autora zejména v ethosu. Pro Matouše je ethos rovněž primární, avšak užívá logičtější formu a má i výraznější pathos.

Kapitola třetí nabízí rétoriku „oslavnou“. K její demonstraci slouží J 13–17. K textu se však autor dostává až po obsáhlém pojednání epideiktiky u klasiků a upozornění na další oslavné pasáže v NZ. Rétorická situace je vykreslena ve 13. kapitole, událostí je „Poslední večeře“. Kennedy vnímá kapitoly 13–17 jako oddíl postavený okolo rozšířeného malého počtu námětů, které jsou formulovány na počátku 13. kapitoly. Rétorickým problémem pak je, jak uspořádat scénu, aby se vynořil pathos i sláva.

Rétorice „soudní“ věnuje Kennedy čtvrtou kapitolu. Demonstruje ji na 2. listu Korintským, který představuje nejdelší úsek soudní rétoriky v NZ. Výjimku tvoří kapitoly 8 a 9, které jsou kompletní rétorickou jednotkou, avšak mají charakter řeči „poradní“. Autor je srovnává s k. 1–7 a klade si otázku, zda jsou oba celky původně částí téhož dopisu. Dochází ke stanovisku, že postavení těchto dvou bloků vedle sebe je rétoricky nevyhovující a nabízí hypo-

tézu, že kapitoly 8 a 9 putovaly do Korintu skrze Tita. Předtím však měly být Korintským doručeny kapitoly 1–7 jako samostatný dopis (možná rovněž Titem), aby zabezpečily dobré přijetí následujícímu listu – kapitolám 8 a 9. Korintští pak oba doručené Pavlovy dopisy přepsali na jeden papyrus a uchovali (s. 92).

Kapitoly 10–13 jsou čistě „soudní“, obsahují prvky ironie a jejich interpretace je komplikovaná. Byly snad součástí původního dopisu a sloužily jako vysvětlující appendix kapitol 1–7. Vzbuzují velký rétorický zájem, neboť prezentují Pavlovo zacházení s radikální formou rétoriky autority (posvátná) a rétorickou formou racionální argumentace (světská). Kapitolu Kennedy uzavírá tím, že žádná z těchto rétorických forem by nebyla vhodná pro misi církve v příštích několika staletích po Pavlovi.

Přehlédneme-li zpětně všechny tři diskuse nad jednotlivými druhy rétoriky, bezesporu nejlepší charakteristika se zdařila na příkladu analýzy „Kázání na hoře“, a to nejen díky své podrobnosti oproti oběma následujícím rozborům, ale i tím, že si z ní čtenář odnáší nejvíce postřehů řady rétorických „triků“ a strategií, pochopí důležitost rétorické situace, jakož i rétorickou funkci a organizaci textu.

„Rétorika evangelií“ je námětem 5. kapitoly a Kennedy zde aplikuje své poznatky na narativy. Po rozsáhlém úvodu rozebírá postupně synoptiky i Jana. V Markovi rozpoznává „radikální křesťanskou rétoriku“, formu „posvátného jazyka“ (sacred language), kterou charakterizují absolutní požadavky autoritativní pravdy bez důkazu či logické argumentace (s. 104n). Matouš se jeví autorovi jako ten, který přináší nejširší

užití všech aspektů rétoriky a jeho svět je daleko racionálnější než Markův. Lukáš pak využívá rigoróznější narativní metodu, jeho evangelium je blízko klasické biografii a stejně jako ve Skutcích se blíží klasickému historikovi (str.107n). U Jana si Kennedy všímá „vyvýšeného“ myšlení a stylu, následně také „radikální křesťanské rétoriky“, avšak velmi kultivované, která vypovídá mnohem více, než se jeví na první pohled a přitahuje pozornost čitatele. Autor dále poznamenává, že velká tajemství jsou u Jana vržena do velmi lidské situace.

Následující kapitola je pro čtenáře značným zklamáním. Kennedy se v ní snaží pojednat 25 „řečí“ obsažených ve Skutcích apoštolů. Rozbor řady z nich budí dojem, že jsou zařazeny z pouhé snahy nic nevynechat. Nejlépe asi zapůsobí analýza Pavlovy promluvy v Aero-pagu (Sk 17,22–31) a závěrečná rekapitulace, v níž se řeší otázka, zda je rétorika Pavla ze Skutků rétorikou Pavlových epištol.

Nejdramatičtější úsek knihy překvapí čtenáře před samotným závěrem. Ze tří Pavlových epištol zde pojednaných (Te, Ga, Ř) je největší pozornost věnována listu Galatským. Většina diskuse nad touto epištolou je pojata jako kritika renomovaného komentáře, vydaného v prestižní edici HERMENEIA, jehož autorem je H. D. Betz. V kritice Betzovy práce volí Kennedy poměrně ostrá slova (Betz je *zmatený*, jeho komentář *zavádějící* a interpretace epištol *znetvořená*, s. 144n) a snaží se vyvrátit Betzovo tvrzení, že epištola Galatským je apologetický dopis, tedy případ rétoriky „soudní“. Kennedy zdůrazňuje v epištole záměr „přesvědčit“ a je to pro něj případ rétoriky „poradní“. Vadí mu i Betzovo pří-

lišné zdůrazňování přítomnosti narativu v úvodních kapitolách epištol (narativ v Ga 1–2 je vhodnější pro „poradní“ než pro „soudní“ argument), kritizuje podcenění exhortace (Ga 5–6) a zanedbání principu linearity (s. 146). Přítomnost parenetické sekce v závěru epištol využívá Kennedy ve prospěch svého výkladu, neboť exhortace není předpokládána v úseku „soudní“ rétoriky a jedná se tedy o rétoriku „poradní“. Za irrelevantní považuje Kennedy i Betzovy citace klasiků (s. 148).

Betzovy práce, s nimiž Kennedy polemizuje, jsou H. D. Betz, *Galatians: A Commentary on Paul's Letter to the Churches in Galatia* (Philadelphia: Fortress Press, 1979) a *The Literary Composition and Function of Paul's Letter to the Galatians* (NTS 21/1975, s. 353–379). Betz, který není v oblasti rétoriky žádným cizincem, na svou odpověď nenechal dlouho čekat. Přišla v podobě krátké, přísné, místy ironické a krajně nepříznivé recenze na tuto Kennedyho knihu (viz výše – JTS 37). Pozitivně hodnotí jen první a druhou kapitolu, ve zbylých šesti nachází mnohem více negativ než pozitiv.

Stručný závěr Kennedyho knihy obsahuje autorovy místy polemické úvahy nad „posvátným jazykem“, rétorikou samotnou a jejími možnostmi.

Souhrnem můžeme konstatovat, že profesor klasických studií nabídl teologické obci kvalitní úvod do rétoriky NZ, z něž je třeba zvláště doporučit první kapitolu, která je opravdovým „slabikářem rétoriky“, jenž poskytne nadstandardní služby každému, kdo má snahu přiblížit si svět rétorické kritiky. Práce přináší řadu neotřelých pohledů a bezpochyby rozšíří obzor i odborně vyzbrojeným čita-

telům. Hodnotná je jak komparace textů s klasiky, tak srovnání anglického překladu Nového zákona (RSV 1973) s řeckým textem. Autorova prezentace rétorické kritiky a následná analýza, především na pozadí řecko-římského chápání rétoriky, přináší řadu efektivních exegetických výsledků a působí přesvědčivým dojmem. Je patrné, že Kennedy těží primárně teologicko-kritické informace ze soudobých komentářů a pracuje s ustáleným konsensem bádání. Svou interpretační metodu podepírá jak historicky, tak filosoficky a celá práce je svědectvím o serióznosti této metody.

Přesto je nutné upozornit na jisté „nedůslednosti“, které se do Kennedyho díla vloudily. Snad nejzávažnější z nich je tvrzení, že „kánon NZ byl ustanoven koncilem církve v pozdní antice“ (s. 97), s čímž nelze souhlasit. Je vhodné upřesnit, že ten, kdo Pavla hebrejsky oslovil (Sk 26,14n), nebyl Bůh, ale Ježíš (s. 137). Podobně, když autor uvádí, že „obyčejný NZ termín pro zázrak je *semeion*“, patřilo by se na prvním místě

zmínit *dynamis* (s. 15). Určité výhrady pak mohou být i k autorově slabosti pro stanovování literárních žánrů, kterým věnuje až příliš velkou pozornost, ač dle některých recenzentů nehrály tak významnou roli ve starověké rétorické praxi.

Za léta uplynulá od vydání Kennedyho publikace urazila rétorická kritika značný kus cesty, posunula svá tázání i do oblasti vztahu textu ke kultuře i společnosti a pokusila se do své metodologie zahrnout i sociálně vědecké a literárně kritické přístupy („socio-rétorika“, např. práce V. K. Robbinse a dalších). Autorovo pojednání tím však neztrácí na hodnotě. Vliv řecko-římské rétoriky na písemnosti NZ je stále více uznáván a zajisté se na tom podílí i rozsáhlá Kennedyho publikační činnost v této oblasti. Proto i dnes jeho práce splní účel, pro nějž byla napsána: studentům biblické literatury, a to i těm pokročilejším, fundovaně představí rétorickou kritiku jako legitimní metodu interpretace a rozprostře řadu příkladů, jak ji aplikovat na Nový zákon.

Jiří Lukeš

CÍRKEV PRO TŘETÍ TISÍCILETÍ

Josef Dolista, *Perspektivy církve. Vybrané kapitoly z eklesiologie. (Studie teologické fakulty Jihočeské univerzity, sv. 12). Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000, 117 stran.*

Josef Dolista, profesor (a t. č. děkan) katolické teologické fakulty v Českých Budějovicích nezamýšlel ve své poslední knížce podat encyklopedický traktát o eklesiologii, nýbrž „*poukázat na nové pohledy a skutečnosti a vytvořit data-*

bázi údajů o odborné literatuře a autorech“ (11). Tím spíše nás zajímá, které aspekty eklesiologické problematiky zahrnul mezi své *vybrané kapitoly*.

Je pochopitelné, že jeho přední zájem platí rozpracování eklesiologických